

Scriptie

Wat verklaart het Euroscepticisme van laagopgeleiden in Nederland?

Een onderzoek naar de rol van hun economische positie, culturele kapitaal en politieke kennis.

Abstract

In deze scriptie wordt aandacht besteed aan de vraag waarom laagopgeleide Nederlanders Eurosceptischer zijn dan hoogopgeleide Nederlanders. Er worden drie verklaringen voor deze relatie onderzocht. In de eerste plaats is dat de slechte economische positie die laagopgeleiden hebben. Daarnaast zou het lage culturele kapitaal van de laagopgeleide een verklaring kunnen zijn voor het gebrek aan vertrouwen in de Europese Unie. Tot slot wordt het gebrek aan politieke kennis van de laagopgeleide als verklaring voor de relatie tussen opleidingsniveau en Euroscepticisme aangedragen.

Naam: Jeroen Molenaar
Studentnummer: 322196JM
Scriptiebegeleider: Jeroen van der Waal
Aantal woorden: 6.309

Inhoudsopgave

1. Inleiding	p.2
2. Verklaringen voor het Euroscepticisme van laagopgeleiden	p.4
2.1. Economische positie	p.4
2.2. Cultureel kapitaal	p.6
2.3. Politieke kennis	p.7
3. Data en Operationalisering	p.8
3.1. Euroscepticisme	p.9
3.2. Opleidingsniveau	p.10
3.3. Economische positie	p.10
3.4. Cultureel kapitaal	p.10
3.5. Politieke kennis	p.11
3.6. Controle variabelen	p.11
4. Resultaten	p.12
4.1. Model 1	p.13
4.2. Model 2	p.13
4.3. Model 3	p.13
4.4. Model 4	p.14
5. Conclusie en Discussie	p.14
6. Literatuurlijst	p.17
7. Appendix	p.19

1. *Inleiding*

Nederland is een van de zes oprichters van de EU in de vorm van de zogenaamde EGKS (Europese Gemeenschap Kolen en Staal). Deze gemeenschap moest er voor zorgen dat de internationale handel tussen de zes deelnemende landen (Frankrijk, Duitsland, Italië, België, Nederland en Luxemburg) zou toenemen en dat de samenwerking tussen de betrokken landen beter zou worden. De voorgaande twee wereldoorlogen toonden aan wat de gevolgen zouden kunnen zijn voor landen die economisch verstoet werden. De EGKS was volgens sommigen daarom ook een poging om nieuwe oorlogen te voorkomen. Zestig jaar verder is de voormalige EGKS aanzienlijk veranderd. Het overkoepelende Europese orgaan regelt niet alleen de handel tussen kolen en staal, maar bepaalt tegenwoordig een groot deel van de regelgeving van haar nu zevenentwintig lidstaten.

Toch is niet iedereen blij met de Europese Unie. In een recent verleden stemden zowel de Nederlandse als de Franse bevolking nog tegen een Europese grondwet in een referendum. Anno 2013 is er eveneens weinig positieve berichtgeving in de Nederlandse media over de zuidelijke lidstaten van de Europese Unie die, naar het lijkt, hun financiële zaken niet zo goed op orde hebben als bijvoorbeeld Nederland. Maar wie zijn nu het meest gekant tegen de Europese Unie en hoe kan worden verklaard waarom dat zo is?

Uit de literatuur blijkt dat vooral laagopgeleiden een negatieve houding hebben tegenover de Europese Unie (Lubbers & Scheepers, 2010). De verklaring hiervoor wordt gevonden in het feit dat ze *mondialiseringverliezers* zijn (Burgoon, 2012; Walter, 2010), de laagopgeleide ondervindt verhoudingsgewijs meer negatieve gevolgen van mondialisering dan de hoogopgeleide. Het concept mondialisering of globalisering kan worden omschreven als een proces waarin een netwerk wordt gecreëerd tussen actoren die zich op verschillende continenten begeven (Berkhuis et al. 2012). Binnen dit netwerk worden personen (bijvoorbeeld werknemers), ideeën en informatie (bijvoorbeeld culturele ideeën), kapitaal en goederen verplaatst. Mondialisering heeft gevolgen op drie gebieden: op economisch gebied, op politiek gebied en op cultureel gebied.

In deze scriptie wordt onderzoek gedaan naar deze mondialiseringverliezer in de vorm van de *Europeaniseringverliezer*. De Europeaniseringverliezer is dezelfde persoon als de mondialiseringverliezer, met als verschil dat de Europeaniseringverliezer specifiek negatieve gevolgen ervaart door de toename van Europese integratie in plaats van mondiale integratie. De Europeaniseringverliezer is dus de mondialiseringverliezer op Europees niveau. In de literatuur over deze zogenaamde Europeaniseringverliezer komt een drietal verklaringen terug over de motivatie van de laagopgeleiden om Eurosceptisch te zijn: een economische verklaring, een culturele verklaring en een politieke verklaring.

De economische verklaring stelt dat door Europeanisering de economische positie van de laagopgeleide onder druk komt te staan doordat Europeanisering werk voor de laagopgeleiden schaarser maakt. De culturele verklaring stelt dat door een gebrek aan cultureel kapitaal het voor de laagopgeleide moeilijk zal zijn om met de diversiteit die de Europese Unie met zich meebrengt om te gaan, wat resulteert in Euroscepticisme. Tot slot is er een politieke verklaring die Euroscepticisme van laagopgeleiden verklaart aan de hand van het ontbreken van politieke kennis van de laagopgeleiden. Wanneer we dit koppelen aan de Nederlandse Europeaniseringverliezer leidt dit tot de volgende vraagstelling:

Kan het Euroscepticisme van laagopgeleiden in Nederland worden verklaard aan de hand van een zwakke economische positie, laag cultureel kapitaal of weinig politieke kennis?

De drie verklaringen die worden gebruikt zijn nadrukkelijk aanwezig in de literatuur. Met dit onderzoek zal worden geprobeerd zowel het maatschappelijke als het wetenschappelijke debat aan te vullen en te voeden. In het wetenschappelijke debat zijn de drie verklaringen regelmatig aan bod gekomen en op theoretisch niveau met elkaar vergeleken. Verschillende verklaringen zijn hierbij onafhankelijk van elkaar getoetst. Door de verklaringen zowel theoretisch als empirisch naast elkaar te zetten zal worden aangetoond welke van de drie mechanismen het meest verklaart waarom laagopgeleiden Eurosceptischer zijn dan hoogopgeleiden. Door het te toetsen model worden onder meer spurieuze verbanden uitgesloten: het zou kunnen dat het verband met bijvoorbeeld de economische positie verdwijnt wanneer het concept cultureel kapitaal in de regressieanalyse wordt toegevoegd.

Het maatschappelijke debat over de Euroscepticisme is in Nederland nog steeds aan de gang. Eerder werd het stemmen tegen de Europese grondwet in 2005 al aangehaald als motivatie voor Nederland als casus. Bijna tweederde van de Nederlandse burger stemde tegen dit besluit en zorgde ervoor dat dit ontwerp voor een Europese grondwet naar de prullenbak werd verwezen. Het Nederlandse 'nee' en Franse 'non' werden gezien als een van de meest duidelijke tekenen van Euroscepticisme in de geschiedenis van de Europese Unie (Hobolt, 2005). Daarnaast zien we dat er zeer veel verdeeldheid is over Europa onder de bevolking van de Europese Unie wat onder meer blijkt uit de Eurobarometer (2012). Zo wordt hier onder meer in gesteld dat de meerderheid van de ondervraagden in Nederland (56%) van mening is dat het niet de goede kant op gaat met de Europese Unie (tegenover 18% die wel vindt dat het de goede kant op gaat) en heeft de meerderheid geen vertrouwen in de Europese Unie (54% tegenover 39% die wel vertrouwen hebben). Het beeld dat aan de hand van veel andere cijfers uit de Eurobarometer geschetst wordt is dat er binnen Nederland veel discussie is over de verschillende aspecten van de Europese Unie. Dit onderzoek zal proberen deze discussie te voeden met inzichten over de opleidingsbreuklijn in Euroscepticisme.

In de volgende paragrafen zullen de drie verklaringmechanismen verder worden uitgewerkt en zal op grond van het theoretische kader een drietal hypothesen worden geformuleerd. Vervolgens zal in de operationalisering worden uitgelegd hoe de concepten die in de theorie worden besproken zijn gemeten. Nadat de resultaten van dit onderzoek zijn besproken zal een antwoord worden gegeven op de hoofdvraag, om vervolgens aan te geven wat de implicaties zijn van de resultaten van het onderzoek.

2. Verklaringen voor het Euroscepticisme van laagopgeleiden

2.1 Economische Positie

De eerste theorie die wordt gebruikt is een economische theorie. Deze theorie focust zich op de economische concurrentie die heviger wordt voor laagopgeleiden door de mondialisering. Dit theoretische mechanisme is voor een deel ontleend aan de literatuur die een verklaring zoekt voor het stemmen op rechts populistische partijen (Oesch, 2008; Derks, 2005). Traditioneel gezien

stemmen mensen met een mindere economische positie op linkse partijen omdat die het best hun economische belangen vertegenwoordigen door bijvoorbeeld veel aandacht te besteden aan sociale zekerheid en economische herverdeling. Toch is er een trend waarneembaar waarin vooral de laagopgeleiden stemmen op het zogenaamde 'nieuwe rechts'. Een verklaring hiervoor wordt gevonden in de toegenomen economische concurrentie waar laagopgeleiden mee te maken hebben gekregen door de toegenomen mondialisering. Nieuw rechts stelt tegen deze toegenomen concurrentie te gaan strijden.

Omdat mondialisering voor een onzekere economische positie zorgt gaan laagopgeleiden op nieuw rechts stemmen. Europeanisering, als vorm van mondialisering, zwakt dus de economische positie van de laagopgeleide af. Deze economische positie wordt op twee manieren beïnvloed door de Europeanisering. Enerzijds neemt door de mondialisering het aantal arbeidsmigranten op de nationale arbeidsmarkt toe. Dit leidt tot meer concurrentie op die nationale arbeidsmarkt (Manevska et al., 2010; Oesch, 2008; Hainmueller & Hiscox, 2007; Van der Waal, 2011). Dit betekent dat er migranten vanuit de minderbedeelde Europese lidstaten op de nationale arbeidsmarkt komen. Deze migranten zijn over het algemeen niet gekwalificeerd voor hoogopgeleid werk, waardoor ze in de onderste sectoren van de arbeidsmarkt de concurrentie aangaan met de laagopgeleide Nederlander. Het feit dat er werknemers uit de rest van Europa naar Nederland kunnen komen is toe te schrijven aan de Europese Unie die het arbeidsverkeer tussen de Europese lidstaten vergemakkelijkt heeft. De aanwezigheid van Europese arbeidsmigranten die het werk van de laagopgeleide Nederlander 'in pikken' is een deel van de economische verklaring voor de weerstand die laagopgeleiden hebben tegen de Europese Unie.

Waar het eerste deel van de verklaring vooral in gaat op de concurrentie binnen het eigen land, gaat het tweede deel van de verklaring in op de concurrentie buiten het eigen land. De Europese Unie heeft ervoor gezorgd dat internationale bedrijfsvoering vergemakkelijkt is (Brady et al., 2007). Door deze regelgeving is meer internationale concurrentie voor de laagopgeleiden ontstaan. Nederlandse bedrijven hebben de mogelijkheid om het laagopgeleide werk in een ander land te laten doen waar de mate van regelgeving en de lonen laag zijn. Door de afname van de handelsrestricties tussen de lidstaten van de Europese Unie wordt het voor een Nederlands bedrijf makkelijker om de productiecapaciteit, waar laaggeschoolde arbeid voor nodig is, in een ander land op te zetten. Dit betekent dat mensen die laagopgeleid werk doen, zoals mensen die werken als vrachtwagenchauffeur, nu worden vervangen door goedkopere Oost-Europese collega's. Het Nederlandse transportbedrijf zal zich daarom vestigen in bijvoorbeeld Polen in plaats van Nederland. Laagopgeleiden die hun werk kwijtraken aan werknemers in andere Europese lidstaten zullen negatief zijn over de Europese Unie. In tegenstelling tot de laagopgeleiden zijn hoogopgeleiden wel gebaat bij internationale bedrijfsvoering, doordat zij vaak de ondernemer zijn die kosten bespaart door het laagopgeleide werk elders te besteden (Brady et al., 2007). Door de Europeanisering wordt de hoeveelheid werk voor de laagopgeleide echter aanzienlijk schaarser. Dit is in de literatuur een van de verklaringen die gegeven wordt voor een aversie tegen de Europese Unie van laagopgeleiden.

Waar de Europeanisering voor de laagopgeleiden meestal slecht uitpakt voor hun economische positie, is voor de hoogopgeleiden de Europeanisering van de markt positief. De ondernemers zullen profiteren van de uitgebreide mogelijkheden voor handelsverkeer die de Europese Unie biedt. Het wordt makkelijker om internationaal te handelen doordat er regelingen zijn getroffen die het

handelen binnen de Europese Unie vereenvoudigen. Daarnaast zal het produceren in Zuid of Oost-Europese landen goedkoper zijn dan in Nederland. Als gevolg van de uitbreiding van de Europese markt zal de kloof tussen rijk en arm in Nederland groter worden (Lubbers & Jaspers, 2011). De laagopgeleide zal hier minder blij mee zijn dan de hoogopgeleide, wat leidt tot meer Euroscepticisme bij de laagopgeleide.

Het idee dat mondialisering zorgt voor zowel een verzwakking van de economische positie van laagopgeleiden is onder andere aangetoond door Mughan et al. (2003) en door Scheve en Slaughter (2004). Mughan et al. tonen aan dat mondialisering inderdaad er voor zorgt dat laagopgeleiden minder zekerheid op de arbeidsmarkt ervaren, en daarmee hun economische positie zien verzwakken. Scheve en Slaughter laten zien dat, doordat bedrijven meer internationaal gaan denken, de baanzekerheid van de laagopgeleide afneemt. Mondialisering, en daarmee ook Europeanisering, zijn dus inderdaad verklaringen voor een verslechtering van de economische positie van laagopgeleiden. Dit onderzoek gaat echter nog een stap verder door te onderzoeken of deze aantasting van de economische positie een verklaring is voor het Euroscepticisme wat heerst onder laagopgeleiden. Wanneer laagopgeleiden een verzwakking van hun economische positie ervaren door de toegenomen concurrentie op de arbeidsmarkt door enerzijds migranten en anderzijds door de opkomst van internationale bedrijfsvoering, kan worden verwacht dat dit een weerstand tegen mondialisering en Europeanisering bij laagopgeleiden veroorzaakt. Op grond van deze theoretische redeneringen kan de volgende hypothese worden gesteld:

Hypothese 1: Euroscepticisme onder laagopgeleiden kan worden verklaard door hun zwakke economische positie.

2.2 Cultureel Kapitaal

Naast een economische theorie is er eveneens een culturele verklaring voor het Euroscepticisme van laagopgeleiden. Deze verklaring wordt gezocht in het concept cultureel kapitaal, een concept dat bekend is geworden door de Franse socioloog Pierre Bourdieu (1986). Met dit begrip wordt bedoeld dat aan de hand van bepaalde niet financiële verdiensten sociale mobiliteit kan worden verworven. Een voorbeeld van die niet financiële verdiensten is de opleiding of de opvoeding die iemand heeft genoten; een hoge opleiding is een 'niet financiële' verdienste, maar een 'culturele' verdienste die ervoor zorgt dat iemand die een opleiding heeft genoten op de sociale ladder kan klimmen. Hoogopgeleiden weten door de manier waarop ze gesocialiseerd zijn hoe ze zich moeten gedragen om succes te kunnen behalen: ze weten hun gedrag door hun cultureel kapitaal aan te passen aan de verschillende klassen en culturen in een samenleving.

Mensen met veel cultureel kapitaal zijn door dit kapitaal goed in staat om culturele uitingen te herkennen (van der Waal, 2010; Abts et al, 2005; De Koster et al, 2012), waar mensen met weinig cultureel kapitaal hier minder toe in staat zijn. Dit zal als gevolg hebben dat de laagopgeleide Nederlander meer weerstand heeft tegen andere culturen dan de hoogopgeleide doordat er sprake is van onbegrip over de culturele uitingen van andere samenlevingen. Iemand met veel cultureel kapitaal zal de relativiteit van de eigen cultuur inzien en op grond van deze relativiteit uitingen van andere culturen in mindere mate veroordelen (Gabennesch, 1972; Van der Waal & Houtman 2011).

Europese integratie vraagt van een land dat het zich meer aanpast aan de andere landen en hun culturen binnen de Europese Unie (Lubbers & Scheepers, 2010). Vanuit het standpunt van de laagopgeleide is deze vorm van Europeanisering een slechte zaak. Vanuit dit gezichtspunt zou een culturele beweging van de landen binnen de Europese Unie naar het eigen land gewenst zijn. Culturele aanpassingen van het eigen land, en daarmee aanpassingen van de identiteit van het eigen land, aan de andere Europese landen zijn dus niet gewenst. Een vergelijkbaar mechanisme wordt gebruikt in de literatuur over de al eerder besproken opkomst van nieuw rechts (Oesch 2008; Derks, 2005; Hainmueller & Hiscox, 2007). Doordat laagopgeleiden door een gebrek aan cultureel kapitaal meer moeite hebben met culturele diversiteit stemmen ze op nieuw rechtse partijen die de culturele pluriformiteit binnen de landsgrenzen aan banden willen leggen (Achterberg & Houtman, 2006).

Een voorbeeld van die Europese integratie is de Euro die in 2002 werd geïntroduceerd, met als gevolg dat landen een stukje eigen identiteit moesten opgeven in de vorm van hun eigen munteenheid. Een ander voorbeeld van Europese integratie is de poging tot een Europese grondwet die met name door Nederland en Frankrijk van tafel geveegd werd, omdat deze grondwet deels werd gezien als een ondermijning van het eigen nationale politieke systeem. Door de culturele integratie van de Europese Unie komen Nederlanders, zowel binnen als buiten hun land, meer in contact met andere culturen (Lubbers en Jaspers, 2011). De laagopgeleide Nederlander kan minder goed met deze culturen overweg dan de hoogopgeleide Nederlander omdat de laagopgeleide Nederlander minder cultureel kapitaal heeft. Voor iemand met weinig opleiding betekent Europese integratie dus een bedreiging van de bekende culturele denkkaders. Zodoende voorspelt deze theoretische invalshoek meer Euroscepticisme onder laagopgeleiden. Op grond van deze theoretische redenering wordt de volgende hypothese geformuleerd:

Hypothese 2: Euroscepticisme onder laagopgeleiden kan worden verklaard door hun lage culturele kapitaal.

2.3 Politieke Kennis

Een derde verklaring voor de negatieve relatie tussen opleidingsniveau en Euroscepticisme is te vinden in de afwezigheid van inhoudelijke kennis over de gevolgen die de Europese Unie met zich mee brengt. Hainmueller en Hiscox (2006) gebruiken economische kennis om te verklaren waarom laagopgeleiden sceptischer naar globalisering kijken dan hoogopgeleiden. Een gebrek aan economische kennis van de laagopgeleide zorgt ervoor dat hij of zij moeite heeft om in te zien wat de macro-economische voordelen zijn van de globalisering en de daaruit voortvloeiende afname van handelsrestricties. De laagopgeleide ziet niet dat globalisering veel voordelen heeft op macroniveau. In de perceptie van de laagopgeleide verslechtert zijn economische positie bijvoorbeeld door de arbeidsmigratie die als gevolg van globalisering toeneemt. Zodoende zal globalisering voor laagopgeleiden vooral geassocieerd worden met een bedreiging van hun economische positie en niet met de manier waarop de globalisering bijdraagt aan het algemeen belang. Door het niveau van hun opleiding zijn hoogopgeleiden zich er wel van bewust dat globalisering gevolgen heeft voor het algemeen belang (Walstad, 1997). Zo is in het geval van Nederland de toename van het handelsverkeer door globalisering een enorme boost geweest voor de economie door de gunstige ligging van de Rotterdamse haven. Dit leverde veel werk op voor hoogopgeleiden, maar ook voor

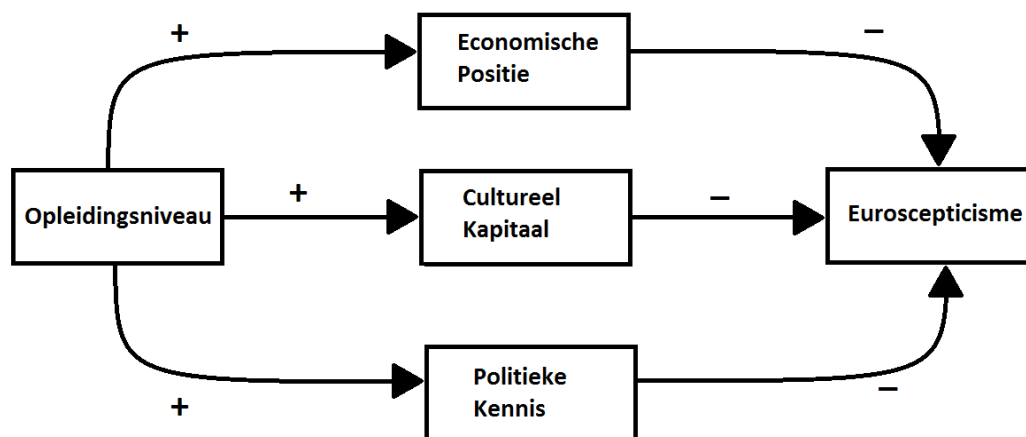
laagopgeleiden. Omdat hoogopgeleiden meer economische kennis hebben zullen zij inzien dat globalisering het algemeen belang van het land waarin zij wonen kan dienen. Hierdoor zullen zij minder sceptisch zijn als het om globalisering gaat.

Ditzelfde theoretische mechanisme werkt door wanneer het gaat om de politieke kennis van de burger. Een hoogopgeleide burger zal meer kennis over de politiek hebben dan de laagopgeleide burger (Highton, 2009). Dit leidt ertoe dat de laagopgeleide burger meer moeite heeft om de gevolgen van deze politiek voor zaken die hem of haar niet direct treffen te begrijpen (Manevska et al., 2010). Door een gebrek aan politieke kennis kunnen laagopgeleiden vaak niet de complexe redeneringen die aangedragen worden voor Europese integratie en regelgeving begrijpen. Op basis van het mechanisme wat Hainmueller en Hiscox (2006) beschrijven, kan worden gesteld dat laagopgeleiden meer moeite hebben met het herkennen van de positieve gevolgen van de Europese Unie op macroniveau dan hoogopgeleiden, doordat laagopgeleiden minder politieke kennis hebben dan hoogopgeleiden. Laagopgeleiden hebben moeite met het inzien van de gevolgen van de Europese Unie voor het algemeen belang van Nederland. Wanneer laagopgeleiden meer kennis zouden hebben van de macro-economische gevolgen van het Nederlandse lidmaatschap van de Europese Unie, zouden ze inzien dat er weldegelijk positieve gevolgen zijn van dit lidmaatschap voor de nationale economie (McLaren, 2007). Doordat de laagopgeleide weinig politieke kennis heeft zal hij of zij vooral de gevolgen van Europeanisering voor de individuele economische positie zien, en geen aandacht hebben voor de macro-economische gevolgen van de Europese Unie. De laagopgeleide zal door relatieve onwetendheid over de Europese Unie in mindere mate zien dat de Europese Unie bevorderlijk is voor de Nederlandse economie. Aan de hand van deze verklaring kan de laatste hypothese worden geformuleerd.

Hypothese 3: Euroscepticisme onder laagopgeleiden kan worden verklaard door hun gebrekkige politieke kennis.

3. Data en Operationalisering

Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de dataset *CROCUS Survey on Worldviews in the Netherlands III: Religion, Politics, and Anti-Institutionalism* (Achterberg et al., 2012). Deze data biedt voldoende handvatten om onderzoek te doen naar de relatie tussen opleidingsniveau en Euroscepticisme en de theoretische verklaringen die hiervoor zijn aangedragen. Om de vraagstelling en de daarbij betrokken concepten te verduidelijken staat hieronder het conceptuele model wat wordt gehanteerd voor dit onderzoek. In deze paragraaf wordt uitgelegd op welke manier de concepten die in de analyse verwerkt worden zijn geoperationaliseerd.

3.1 Euroscepticisme

De onafhankelijke variabele in deze analyse is het concept Euroscepticisme. Dit concept wordt in dit onderzoek samengesteld aan de hand van een viertal variabelen die Euroscepticisme meten. In tabel 1 zijn de vier variabelen die worden gebruikt om Euroscepticisme te meten weergegeven.

Tabel 1. Meting van Euroscepticisme

Items	Factorladingen
1. <i>Sommige mensen zeggen dat de Europese Unie meer invloed op tal van beleidsterreinen zou moeten krijgen. In hoeverre bent u het met hen eens of oneens? (1. Zeer eens – 5. Zeer oneens)</i>	0.81
2. <i>Het lidmaatschap van Nederland aan de Europese Unie is over het algemeen. (1. Een goede zaak; 2. Geen goede, maar ook geen slechte zaak; 3. Een slechte zaak)</i>	0.85
3. <i>Sommige mensen zeggen dat Nederland enorm veel profijt heeft van het lidmaatschap van de Europese Unie. Bent u het met hen eens of oneens? (1. Zeer eens – 5. Zeer oneens)</i>	0.86
4. <i>Ziet u uzelf in de nabije toekomst als: 1 Vooral een Europeaan; 2 Eerst een Europeaan en dan een Nederlander; 3 Net zoveel Nederlander als Europeaan; 4 Eerst een Nederlander en dan een Europeaan; 5 Vooral een Nederlander.</i>	0.57
R ²	0.61
Cronbach's Alpha	0.78
N	1302

Een hoge score op een van deze vier items indiceert een hoge mate van Euroscepticisme. De vier vragen vertellen iets over de terreinen waar de Europese Unie het leven van de burger beïnvloedt. Er worden vragen gesteld over de politieke invloed van de Europese Unie, over de economische invloed van de Europese Unie en over de verbondenheid van de respondent met de Europese Unie.

3.2 Opleidingsniveau

De eerste voorspeller van Euroscepticisme is het opleidingsniveau van de respondent. In het verloop van het onderzoek zal worden geprobeerd om de relatie tussen dit concept en Euroscepticisme aan de hand van de economische positie, het cultureel kapitaal of de politieke kennis van de respondent te verklaren. In dit onderzoek wordt opleidingsniveau gemeten in drie categorieën: *1. Laag: basisonderwijs en vmbo; 2. Gemiddeld: havo/vwo en mbo; 3. Hoog: hbo en WO.* Op deze manier wordt het opleidingsniveau van laag naar hoog gemeten: een hoge score op deze variabele staat voor een hoog opleidingsniveau.

3.3 Economische Positie

In de eerste hypothese wordt de economische positie als verklaring voor het Euroscepticisme van laagopgeleiden opgevoerd. Het concept economische positie is minder eenduidig te meten dan bijvoorbeeld Euroscepticisme. Er zijn een aantal aspecten die een indicatie geven van de economische positie van de respondent. In de eerste plaats is dat de positie van de respondent op de arbeidsmarkt. Wanneer iemand werkeloos is, heeft deze persoon een mindere economische positie dan wanneer iemand een volledige baan heeft. Er zijn vier mogelijke posities op de arbeidsmarkt: de respondent heeft een volledige baan, de respondent is half werkeloos, de respondent is volledig werkeloos of de respondent is niet afhankelijk van de arbeidsmarkt omdat hij of zij bijvoorbeeld studeert of met pensioen is. De laatste categorie is de referentiecategorie in de analyse. Door de categorieën apart te meten kan worden achterhaald welke positie op de arbeidsmarkt het meest voor Euroscepticisme zorgt.

Het tweede aspect van de economische positie is de baanonzekerheid. Dit wordt gemeten aan de hand van de vraag hoe groot de respondent de kans acht dat hij of zij in de komende twaalf maanden werkeloos zal worden. De variabele die dit meet, beslaat de volgende categorieën: *0. Ik ben niet afhankelijk van de arbeidsmarkt, 1. Heel erg klein, 2. Vrij klein, 3. Niet groot en niet klein, 4. Vrij groot, 5. Heel erg groot, 6. Ik ben al werkeloos.* Een hoge score op deze variabele staat dus voor veel baanonzekerheid, en daarmee ook voor een zwakke economische positie.

Het laatste aspect van de economische positie is het inkomen wat iemand heeft. Hierbij staat een hoog inkomen vanzelfsprekend voor een goede economische positie, terwijl een laag inkomen voor een slechte economische positie staat. Het inkomen is verdeeld in vier categorieën: *1. € 1150 of minder; 2. € 1151 tot en met € 1800; 3. € 1801 tot en met € 2600; 4. meer dan € 2600.* Een hoge score op deze variabele staat dus voor een goede economische positie. Dergelijke metingen worden in meerdere onderzoeken gebruikt (De Koster et al., 2012; Manevska et al., 2010)

3.4 Cultureel kapitaal

In de tweede hypothese wordt Euroscepticisme onder laagopgeleiden verklaard aan de hand van een laag cultureel kapitaal. Het concept cultureel kapitaal wordt gemeten aan de hand van een aantal variabelen die culturele consumptie meten. Dit is gebruikelijk wanneer het concept cultureel kapitaal

wordt gemeten (Manevska et al, 2010; Van der Waal & Houtman, 2011). De variabelen in tabel 2 worden samengevoegd tot een schaal die cultureel kapitaal meet.

Tabel 2. Meting van cultureel kapitaal

Items	Factorladingen
1. <i>Hoeveel boeken bezit u? (1. minder dan 50; 2. 50 tot 100; 3. 100 tot 250; 4. 250 tot 500; 5. 500 tot 1.000, 6. 1.000 of meer)</i>	0.67
2. <i>Hoe vaak gaat u gemiddeld naar kunsttentoonstellingen? (1. nooit, of bijna nooit; 2 één of twee keer per jaar; 3 drie tot zes keer per jaar; 4 meer dan zes keer per jaar)</i>	0.83
3. <i>Hoe vaak discussieert u met anderen over kunst en cultuur? (1. vrijwel nooit; 2. soms; 3. regelmatig; 4. vrijwel altijd)</i>	0.84
4. <i>Beschouwt u uzelf als een liefhebber van kunst en cultuur? (1. zeker niet; 2. in zekere mate wel; 3. zeer zeker wel)</i>	0.84
R ²	0.64
Cronbach's Alpha	0.81
N	1302

Verschillende elementen van culturele consumptie komen in deze variabelen naar voren. Zo lezen respondenten met veel cultureel kapitaal meer boeken en zijn ze door hun culturele kapitaal beter in staat om kunst en cultuur te begrijpen en dit te 'consumeren' door er over te praten en tentoonstellingen te bezoeken. Een hoge score op deze samengestelde schaal staat dus voor veel cultureel kapitaal.

3.5 Politieke competentie

De derde hypothese stelt dat het verband tussen opleidingsniveau en Euroscepticisme via politieke competentie loopt. Dit is in de dataset gemeten aan de hand van een aantal kennisvragen over de Europese Unie die aan de respondent zijn gesteld (zie hiervoor de appendix 1). Deze vragen gaan over de structuur, het functioneren en de geschiedenis van Europese Instituties en de relatie die Nederland met deze Europese instituties heeft. Van de eenentwintig beschikbare vragen werden er willekeurig zeven aan iedere respondent gesteld. Zodoende ontstaat er een index met acht antwoordcategorieën waarbij een nul staat voor totale afwezigheid van politieke kennis en een zeven voor de maximaal haalbare politieke kennis in dit onderzoek.

3.6 Controlevariabelen

Tot slot worden in de regressieanalyse een drietal controlevariabelen gebruikt. Dit wordt gedaan om te controleren of er spurieuze verbanden zijn. Met een spurieus verband wordt bedoeld dat een relatie tussen twee concepten kan worden verklaard aan de hand van een ander concept dat niet in het verband is meegenomen. De variabelen die als controlevariabelen zijn geselecteerd, zijn dit op grond van vergelijkbaar onderzoek (Van der Waal & Houtman, 2011; Van der Waal, 2011). In de eerste plaats is dat de variabele geslacht waarin wordt gemeten of de respondent man (waarde 2) of vrouw (waarde 1) is. Daarnaast wordt gemeten of de respondent van Nederlandse komaf is (waarde 2), of dat deze elders is geboren (waarde 1). Er is voor gekozen om voor etniciteit te controleren

omdat onderzoek aantoont dat dit een rol speelt bij de weerstand tegen mondialisering: autochtonen zouden meer weerstand hebben tegen bijvoorbeeld migranten (Van der Waal & Houtman, 2011). Tot slot wordt nog gecontroleerd voor leeftijd; hoe hoger de score op deze variabele, hoe ouder de respondent is.

4. Resultaten

Alle voorgaande variabelen worden stap voor stap in een lineaire regressieanalyse verwerkt. De regressieanalyse bestaat uit vier stappen; in iedere stap wordt een nieuw concept toegevoegd, en daarmee gelijk een nieuwe hypothese getoetst. In het eerste model wordt de relatie tussen opleidingsniveau en Euroscepticisme getoetst, met daarbij de drie controle variabelen. In het tweede model worden de drie dummyvariabelen die de positie op de arbeidsmarkt meten, de variabele die de baanzekerheid meet en de variabele die het inkomen van de respondent meet, toegevoegd aan de variabelen die in model 1 worden gebruikt. In het derde model wordt de schaal die cultureel kapitaal meet toegevoegd en tot slot wordt in het vierde model de variabele die politieke kennis meet aan het geheel toegevoegd. De uitkomst van dit alles staat in de tabel hieronder en zal in de volgende paragraaf uitvoerig worden besproken.

Tabel 1. Lineaire regressie met als afhankelijke variabele Euroscepticisme

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
	β	β	β	β
Constance	0.00	0.00	0.00	0.00
Opleidingsniveau	-0.23***	-0.22***	-0.12***	-0.11***
Niet op de Arbeidsmarkt (Ref.)		0.00	0.00	0.00
Werkeloos		-0.13*	-0.13*	-0.13*
Half Werkloos		-0.04	-0.02	-0.02
Werkend		-0.08	-0.11*	-0.10*
Baanonzekerheid		0.17**	0.17**	0.17**
Inkomen		-0.04	-0.04	-0.04
Cultureel Kapitaal			-0.27***	-0.27***
Politieke Kennis				-0.10***
Controle Variabelen				
Geslacht (2=man)	-0.13***	-0.13***	-0.15***	-0.13***
Nederlander door Geboorte	0.11***	0.12***	0.11***	0.11***
Leeftijd	-0.07**	-0.07**	-0.01	-0.01
R² (adj.)	0.09	0.10	0.15	0.16
N	1256	1256	1256	1256

*** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

Voordat er wordt begonnen aan de analyse van de modellen zal worden toegelicht wat deze tabel precies weergeeft. De meeste getallen in de tabel zijn de zogenaamde bèta's (β). De bèta's geven de kracht en de richting (positief of negatief) van de verandering van de afhankelijke variabele aan naar aanleiding van een verandering in een onafhankelijke variabele. De bèta is altijd een getal tussen de 1 en de -1. De sterretjes achter de getallen geven de significantie van de bèta's aan. Wanneer de p-

waarde van een effect boven de 0.05 is, is dit effect niet significant. De bèta van dit effect indiceert dan dat er geen effect is. Hoe lager de p-waarde, hoe hoger het significantieniveau, en dus hoe significanter het effect is. Onder aan de tabel zijn de R^2 en de N van het model te zien. De R^2 geeft de verklaarde variantie in de afhankelijke variabele in het model aan. Zo verklaren bijvoorbeeld de variabelen in het tweede model 10 procent (0.10) van die variantie. Tot slot geeft de N aan hoeveel respondenten er in de analyse zijn meegenomen. Dit is in alle modellen 1256 respondenten.

4.1 Model 1

In het eerste model zijn vier variabelen opgenomen: opleidingsniveau en de drie controle variabelen geslacht, Nederlander door geboorte en leeftijd. In dit model zien we in de eerste plaats dat hoogopgeleiden minder Eurosceptisch zijn dan laagopgeleiden. Daarnaast zien we bij de controlevariabelen dat mannen minder Eurosceptisch zijn dan vrouwen, autochtonen Eurosceptischer zijn dan allochtonen en hoe ouder een respondent is hoe minder Eurosceptisch hij zal zijn. Er is dus een verband tussen opleidingsniveau en Euroscepticisme, zoals de literatuur reeds uitwees. De vraag die gesteld wordt in dit onderzoek is of deze relatie kan worden verklaard aan de hand van de economische positie, de hoeveelheid cultureel kapitaal of de politieke kennis van de respondent.

4.2 Model 2

Het eerste concept dat toegevoegd wordt, is de economische positie van de respondent. Er zijn twee variabelen die invloed hebben op het Euroscepticisme van de respondent. In de eerste plaats zien we dat werklozen minder Eurosceptisch zijn dan de rest van de respondenten. Daarnaast zien we dat respondenten die niet zeker zijn van hun baan juist Eurosceptischer zijn. De bèta van opleidingsniveau is niet veel veranderd. De eerste hypothese waarin wordt gesteld dat Euroscepticisme onder laagopgeleiden kan worden verklaard door de slechte economische positie van deze sceptici, wordt aan de hand van model 2 verworpen. Hoewel de variabele die baanonzekerheid meet zich gedraagt conform de theorie, zijn werklozen juist minder Eurosceptisch, waar ze juist Eurosceptischer zouden moeten zijn op grond van de theorie. Daarnaast zien we dat het inkomen niet significant is en dus op geen enkele manier iets zegt over het Euroscepticisme van de respondent. Samengevat wordt de eerste hypothese verworpen.

4.3 Model 3

In de tweede hypothese wordt cultureel kapitaal als verklaring voor het Euroscepticisme van laagopgeleiden opgevoerd. Dit wordt in model 3 toegevoegd aan de regressieanalyse. De variabele die cultureel kapitaal meet heeft de hoogste bèta in de regressieanalyse. Respondenten met veel cultureel kapitaal zijn aanzienlijk minder Eurosceptisch op basis van de waarden uit de analyse. Daarnaast is de bèta van opleidingsniveau bijna gehalveerd na het toevoegen van de variabele cultureel kapitaal. Dit toont aan dat cultureel kapitaal het Euroscepticisme van laagopgeleiden

verklaard, zoals in het de theoretische paragrafen reeds werd gesteld. De tweede hypothese waarin wordt gesteld dat Euroscepticisme onder laagopgeleiden kan worden verklaard door hun lage culturele kapitaal, wordt op grond van deze resultaten bevestigd.

4.4 Model 4

De laatste hypothese stelt dat laagopgeleiden Eurosceptischer zijn doordat ze minder politieke kennis hebben. Zodoende wordt in het laatste model de variabele die politieke kennis registreert toegevoegd aan de regressieanalyse. Er is een negatief verband zichtbaar tussen politieke kennis en Euroscepticisme. Respondenten met veel politieke kennis zijn dus inderdaad minder Eurosceptisch, zoals de theorie laat zien. De verandering in de bèta van opleidingsniveau is echter erg klein; de aanwezigheid of afwezigheid van politieke kennis verandert weinig aan het Euroscepticisme van de respondent. Zodoende wordt de derde hypothese eveneens verworpen. Het Euroscepticisme van laagopgeleiden kan niet worden verklaard door hun gebrekkige politieke kennis.

5. Conclusie en Discussie

Het onderzoek begon met de vraag of Euroscepticisme onder laagopgeleiden kan worden verklaard aan de hand van een zwakke economische positie, laag cultureel kapitaal of weinig politieke kennis. De vraag werd verduidelijkt aan de hand van een theoretisch kader waaruit drie afzonderlijke hypothesen werden geformuleerd. In deze conclusie worden de resultaten gekoppeld aan het theoretische kader om vervolgens te analyseren wat nu de gevolgen zijn voor de theoretische ideeën die aan dit onderzoek ten grondslag liggen.

De resultaten wijzen erop dat een laag cultureel kapitaal de enige van de drie verklaringen in dit onderzoek die daadwerkelijk hout snijdt. Op grond van het theoretische mechanisme wat hieraan ten grondslag ligt betekent dit dus dat mensen die weinig cultureel kapitaal hebben inderdaad Eurosceptischer zijn dan mensen die veel cultureel kapitaal hebben. Een verklaring hiervoor kan worden gevonden in het feit dat het opleidingsniveau met name door Bourdieu (1986) als onderdeel van het cultureel kapitaal wordt gezien. Bourdieu omschrijft opleidingsniveau dan ook als geïnstitutionaliseerd cultureel kapitaal. Iemand met een hoog opleidingsniveau heeft dus meer cultureel kapitaal, met als gevolg dat hij of zij meer open staat voor culturele diversiteit (Van der Waal et al., 2008; Van der Waal & Houtman, 2011). De Europese Unie is, zoals in de theoretische paragraaf van dit onderzoek is uitgelegd, een instituut dat veel culturele diversiteit met zich mee brengt, en ligt daarom niet goed bij laagopgeleiden die minder cultureel kapitaal hebben dan hoogopgeleiden.

Voor de eerste hypothese, waarin een slechte economische positie als verklaring voor het Euroscepticisme van laagopgeleiden wordt gegeven, geldt dat deze niet bevestigd is. In de theorie wordt gesteld dat in de eerste plaats mensen met een zwakke economische positie hun positie op de arbeidsmarkt zien verslechteren door de toegenomen internationalisering. Enerzijds zou de

mondialisering, of in dit geval Europeanisering, er voor zorgen dat werk voor laagopgeleiden naar het buitenland zou worden verplaatst of anderzijds dat goedkope buitenlandse krachten het laagopgeleide werk zouden overnemen. Dat dit gebeurt blijkt uit de literatuur over dit onderwerp (Mughan et al., 2003; Scheve & Slaughter, 2004). Een slechte economische positie is echter geen verklaring voor Euroscepticisme, blijkt uit dit onderzoek.

De laatste hypothese stelt dat politieke kennis het Euroscepticisme van laagopgeleiden verklaart aan de hand van het gebrek aan politieke kennis dat laagopgeleiden hebben. Uit de resultaten blijkt in eerste instantie dat mensen met veel politieke kennis minder Eurosceptisch zijn, zoals de theorie ook aangeeft. Door kennis over de Europese Unie zal het Euroscepticisme dus inderdaad afnemen. De verwachting die echter op grond van de theorie geformuleerd werd, is dat een gebrek aan politieke kennis een verklaring is voor Euroscepticisme onder laagopgeleiden. Voor de laatste hypothese wordt dus eveneens geen steun gevonden.

Van de drie verklaringen die worden besproken blijkt er maar een hout te snijden. In de eerste plaats is de economische positie in dit onderzoek geen verklaring voor Euroscepticisme van laagopgeleiden. Burgoon (2012) baseert zijn onderzoek op het idee dat migratie een hang naar betere sociale maatregelen veroorzaakt op basis van het idee dat mondialisering de arbeidsmarkt op een nadelige manier verandert voor de laagopgeleide burger. Europeanisering wordt in dit onderzoek gezien als een vorm van mondialisering omdat de Europese Unie een instituut is dat integratie op zowel economisch, politiek en cultureel gebied tussen verschillende landen bevordert. Dit gebeurt echter niet op mondiale schaal, zoals bij mondialisering, maar op Europese schaal. Walter (2010) stelt eveneens dat globaliseringverliezers in de eerste plaats baanonzekerheid hebben. Dit onderzoek ondermijnt deze theoretische bevindingen niet. Opvallend is dat deze slechte economische positie, die ze toch te danken hebben aan de Europese Unie, geen motivatie is voor Euroscepticisme.

Een mogelijke verklaring voor de afwezigheid van Euroscepticisme onder laagopgeleiden op grond van hun economische positie wordt geopperd door Hainmueller en Hiscox (2006) in de conclusie van een onderzoek wat vooral betrekking heeft op de politieke competentie theorie: *"We strongly suspect that concerns about the effects of trade on personal economic well-being do play a large role in shaping trade policy preferences, but they are related much more directly to the impact that trade openness is expected to have in particular industries and firms."* De open handel die Hainmueller en Hiscox hier bespreken is een van de belangrijkste oorzaken van een slechte economische positie van laagopgeleiden in de literatuur (Brady et al., 2007; Scheve & Slaughter, 2004). Dit citaat wordt benoemd omdat de afname van handelsrestricties kenmerkend is voor de Europese Unie. Hainmueller en Hiscox vermoeden echter dat een negatieve houding naar open handel, en daarmee dus ook naar een instituut als de Europese Unie, afhankelijk is van bepaalde bedrijfstakken. Zo zou het bijvoorbeeld aannemelijk zijn dat het personeel van de Rotterdamse haven veel werk krijgt door de Europese Unie, en daardoor veel meer voorstander van de Europese Unie is dan een tuinder wiens mogelijkheden worden bemoeilijkt door de Europese regelgeving. In verder onderzoek zou het dan ook goed zijn om aandacht te besteden aan verschillende bedrijfstakken, en zo te onderzoeken of Euroscepticisme hieraan gebonden is zoals Hainmueller en Hiscox vermoeden.

Voor de hypothese waarin politieke kennis als verklaring wordt gegeven voor het Euroscepticisme van laagopgeleiden wordt eveneens geen steun gevonden. Op grond van de literatuur zouden

laagopgeleiden minder inzien dat de voordelen van de Europese Unie verder gaan dan alleen hun economische positie. Wanneer het gaat om specifiek economische kennis stelt de al eerder genoemde Walstad (1997) het volgende: *“In fact, economic knowledge (...) may be the most critical factor determining the public opinion on economic issues(...).”* Walstad spreekt hier specifiek over economische kennis, en niet over politieke kennis. De vragen waarmee politieke kennis werd gemeten in dit onderzoek zijn voor een groot deel economisch van aard; dit toont aan dat politieke en economische kennis sterk met elkaar zijn verbonden. Die verbondenheid komt ook duidelijk terug in het theoretische kader waarin wordt beargumenteerd dat de theorie over politieke kennis die in dit onderzoek wordt gehanteerd is geworteld in de besproken theorie over het belang van economische kennis om macro-economische consequenties van beleid te kunnen duiden.

Zowel Manevska et al. (2010) als McLaren (2007) maken in hun onderzoek gebruik van een benadering waarin wordt gesteld dat politieke kennis ervoor zorgt dat men respectievelijk minder weerstand tegen mondialisering krijgt of minder Eurosceptisch wordt. McLaren stelt dat een gebrek aan politieke kennis een voorspeller is van Euroscepticisme, maar koppelt dit niet aan opleidingsniveau. De resultaten van dit onderzoek bevestigen de theorie van McLaren dat mensen met weinig politieke kennis inderdaad Eurosceptischer zijn. Manevska et al. stellen in hun onderzoek dat een gebrek aan politieke kennis geen verklaring is voor de relatie tussen opleidingsniveau en welvaartschauvinisme, wat een vorm van weerstand is tegen migratie als gevolg van mondialisering. In dit onderzoek is politieke kennis eveneens geen verklaring voor weerstand tegen mondialisering van laagopgeleiden. Een gebrek aan politieke kennis zorgt er dus inderdaad voor dat mensen meer Eurosceptisch worden. Dit is in lijn met de mechanismen die McLaren en de eerder genoemde Walstad (1997) beschrijven. Politieke kennis is echter geen voorspeller van een weerstand tegen Europeanisering, of in bredere zin mondialisering, van laagopgeleiden. Dit is in lijn met het theoretische mechanisme wat Manevska et al. beschrijven.

6. *Literatuur*

- Achterberg, P., & D. Houtman (2006) Why Do So Many People Vote 'Unnaturally'? A Cultural Explanation for Voting Behavior. *European Journal of Political Research* 45 (1): 75-92.
- Achterberg, P., & D. Houtman (2009) Ideologically "Illogical"? Why Do the Lower-Educated Dutch Display so Little Value Coherence? *Social Forces* 87 (3): 1649-70.
- Achterberg, P., K. Manevska, W. De Koster, S. Aupers, P. Mascini & J. Van der Waal (2012) *CROCUS Survey on Worldviews in the Netherlands III: Religion, Politics, and Anti-Institutionalism*. Rotterdam/Tilburg: CentERdata.
- Abts, K., D. Heerweg & M. Swyngedouw (2009) Sources of Euroscepticism: Utilitarian Interest, Social Distrust, National Identity and Institutional Distrust. *World Political Science Review* 5 (1): 1-24.
- Berkhuis, H., R. Meuleman & M. Lubbers (2012) Globalization and Support for National Cultural Protectionism from a Cross-National Perspective. *European Sociological Review* 0 (0): 1-13.
- Bourdieu, P. (1986) The Forms of Capital. In: J. E. Richardson (1986) *Handbook of Theory of Research for the Sociological Education*. Greenwood Press, Westport, USA: 241-58.
- Brady, D., J. Beckfield & W. Zhao (2007) The Consequences of Economic Globalization for Affluent Democracies. *Annual Review of Sociology* 33 (1): 313-34.
- Burgoon, B. (2012) Partisan Embedding of Liberalism: How Trade, Investment, and Immigration Affect Party Support for the Welfare State. *Comparative Political Studies* 45 (5): 606-35.
- De Koster, W., P. Achterberg & J. Van der Waal (2012) The New Right and the Welfare State: The Electoral Relevance of Welfare Chauvinism and Welfare Populism in the Netherlands. *International Political Science Review* 0 (0): 1-18.
- Derks, A. (2005) Populisme en de ambivalentie van het egalitarisme. Hoe rijmen sociaal zwakkeren een rechtse partijvoorkeur met hun sociaaleconomische attitudes? *Res Publica* 4 (1): 527-52.
- Gabennesch, H. (1972) Authoritarianism as World View. *American Journal of Sociology* 77 (5): 857-75.
- Hainmueller, J. & M.J. Hiscox (2006) Learning to Love Globalization: Education and Individual Attitudes toward International Trade. *International Organization* 60 (2): 469-98.
- Hainmueller, J. and M.J. Hiscox (2007) Educated Preferences: Explaining Attitudes Toward Immigration in Europe. *International Organization* 61 (2): 399-442.
- Highton, B. (2009) Revisiting the Relationship between Educational Attainment and Political Sophistication. *The Journal of Politics* 71 (4): 1564-76.
- Hobolt, S.B. (2005) When Europe Matters: The Impact of Political Information on Voting Behavior in EU Referendums. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 15 (1): 85-109.
- Lubbers, M. & P. Scheepers (2010) Divergent Trends of Euroscepticism in Countries and Regions of the European Union. *European Journal of Political Research* 49 (1): 787-817.

Lubbers, M. & E. Jaspers (2011) A Longitudinal Study of Euroscepticism in the Netherlands: 2008 Versus 1990. *European Union Politics* 12 (1): 21-40.

Manevska, K., J. Van der Waal, P. Achterberg, D. Houtman & W. de Koster (2010) 'Sommigen zijn gelijker dan anderen' Economisch Egalitarisme en Welvaartsstaatchauvinisme in Nederland. *Sociologie* 6 (1): 3-25.

McLaren, L. (2007) Explaining Mass-Level Euroscepticism: Identity, Interests, and Institutional Distrust. *Acta Politica* 42 (1): 233-51.

Mughan, A., C. Bean & I. McAllister (2003) Economic Globalization, Job Insecurity and the Populist Reaction. *Electoral Studies* 22 (1): 617-33.

Oesch, D. (2008) Explaining Workers' Support for Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *International Political Science Review* 29 (3): 349-73.

Scheve, K. & M.J. Slaughter (2004) Economic Insecurity and the Globalization of Production. *American Journal of Political Science* 48 (4): p. 662-74.

TNS Opinion & Social (2012) *Standard Eurobarometer 77; Tables of Results*. European Commission.

Van der Waal, J. (2010) *Unraveling the Global City Debate; Economic Inequality and Ethnocentrism in Contemporary Dutch Cities*. (Proefschrift, Erasmus Universiteit Rotterdam).

Van der Waal, J. & D. Houtman (2011) Tolerance in the Post-Industrial City. Assessing the Ethnocentrism of Less-Educated Natives in 22 Dutch Cities. *Urban Affairs Review* 47 (5): 642-71.

Van der Waal, J. (2012) Post-Industrialization, Immigration, and Unemployment. How and Why the Impact of Immigration on Unemployment Differs Between Dutch Cities. *Urban Studies* 49 (8): 1711-24.

Walstad, W.B. (1997) The Effect of Economic Knowledge on Public Opinion of Economic Issues. *The Journal of Economic Education* 28 (3): 195-205.

Walter, S. (2010) Globalization and the Welfare State: Testing the Micro Foundations of the Compensation Hypothesis. *International Studies Quarterly* 54 (1): 403-426.

7. Appendix

7.1 Appendix 1. Kennisvragen politieke competentie

1. In de tachtig jaar voorafgaande aan de Europese Unie waren Duitsland en Frankrijk drie keer met elkaar in oorlog.
2. Noorwegen was lid van de Europese Unie maar is weer uitgetreden.
3. Zweden is lid van de Europese Unie.
4. Zweden heeft ook de euro.
5. De Europese Unie heeft meer bevoegdheden dan elke andere internationale organisatie ook.
6. Als de lidstaten het eens zijn dan kunnen zij de bevoegdheden van de Europese Commissie verminderen.
7. Het Europese Parlement kan alle Europese wetgeving vetoën.
8. Als een lidstaat zich niet aan de regels van de interne markt houdt dan kan het Europese Hof van Justitie een sanctie opleggen.
9. Er werken tussen de 30.000 en 35.000 ambtenaren voor de Europese Commissie.
10. De Europese Commissie heeft nauwelijks meer ambtenaren in dienst dan de steden Amsterdam en Rotterdam bij elkaar.
11. Van Rompuy is voorzitter van de Europese Commissie.
12. In Nederland gaan twee keer zo veel mensen stemmen bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer 2010 dan bij verkiezingen van het Europees Parlement.
13. Het Europees Parlement vergadert altijd in Brussel.
14. De Europese Unie heeft eigen belastingen.
15. De EU besteedt ongeveer 100 tot 150 miljard Euro per jaar.
16. De meeste besluiten met betrekking tot de hypotheekrenteaftrek worden in Brussel genomen en niet in Den Haag.
17. Als er bij internationale organisaties over het klimaatprobleem onderhandeld wordt, zit de Europese Commissie mee aan tafel.
18. De lidstaten van de Europese Unie vormen gezamenlijk de markt met de grootste omzet in de wereld.
19. Een euro is minder waard dan een dollar.
20. Nederland heeft voor het Europese reddingsfonds een garantie van 40 miljard Euro afgegeven.
21. Het Nederlandse Centraal Plan Bureau heeft berekend dat elke Nederlander per jaar tussen de 1500 en 2200 euro verdient aan de interne vrije markt van de 27 EU-landen.